Fodor József emlékére

Ábrám Zoltán

Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem, Közegészségtani Tanszék

AUTHOR AFFILIATION

University of Medicine and Pharmacy of
Tîrgu Mureş, Department of Hygiene

CORRESPONDING AUTHOR

Dr. Ábrám Zoltán

University of Medicine and Pharmacy of
Tîrgu Mureş, Department of Hygiene
Str. Gheorghe Marinescu nr. 38
540139 Tîrgu Mureş, Romania
Email: abramzoltan@yahoo.com

ARTICLE HISTORY

Received: 20 February, 2018
Accepted: 25 May, 2018

DOI: 10.2478/orvtudert-2018-0007

In memory of Fodor József

ABSTRACT

Fodor József (1843–1901) is the founder of Hungarian hygiene who established the second hygiene department and hygiene institute in the world; he was a member of the Hungarian Academy of Sciences. He lived in the era of great microbiological discoveries, and his rich and multidisciplinary work has opened up new directions and approaches in science. For a short period of time he was professor at the newly established university from Cluj (Kolozsvár), later he had important contributions to the Hungarian public health act of 1876. His entire professional career represents a very special model by the messages left behind. He was proposed for Nobel Prize in medical (biological) sciences, but he suddenly died on 20 March 1901.

Keywords: medical history, hygiene, institute of hygiene, medical sciences

KIVONAT

Fodor József (1843–1901) a magyar közegészségtan megteremtője, a világon másodikként létrehozott közegészségtani tanszék és intézet alapító igazgatója, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. A mikrobiológiai felfedezések nagy korszakában élt, kiterjedt szakmai tevékenységet folytatott, aminek következtében egyes tudományágak teljesen új alapokra épültek fel. Rövid ideig az akkor alakuló kolozsvári egyetemen az államorvostan nyilvános rendes tanára, szerepet vállalt a magyarországi közegészségügyi törvény kidolgozásában (1876). Rendkívül szerteágazó tevékenysége méltatásaképpen felterjesztették a világ első alkalommal meghirdetett orvosi (biológiai) Nobel-díjára, de a versengésben már nem vehetett részt, mivel 1901. március 20-án rövid szenvedés után tragikus hirtelenséggel elhunyt.

Kulcsszavak: orvostörténelem, közegészségtan, közegészségtani intézet, orvostudományok

A magyar tudományos világ, a magyarországi és határokon túli orvostársadalom az idén emlékezik meg Fodor Józsefről (1843–1901) születésének százhetvenötödik évfordulója alkalmából. Az újkori magyar közegészség-tudomány megalapítója nemcsak rendkívül gazdag életművet hagyott maga után, hanem egykori kezdeményezései, megvalósításai évszázadnyi távolságból is helytállóak, léteznek.

A magyar közegészségstan megteremtője

Fodor József a magyar közegészségstan megteremtője, a modern közegészségügy világszerte elismert tudósa, az egyetemes orvostudomány egyik jelentős alakja. Rendkívül szerteágazó tevékenységének eredményeiből előzetesként csak hármat ragadunk ki: Fodor József a magyar közegészségügy első honoris causa díszdoktori címének viselője, a világon másodikként létrehozott közegészségügyi tanszék és intézet alapító igazgatója, a legelső orvosi (biológiai) Nobel-díj várományosa [1].

Annak a – tudományokat, köztük a medicinát is megtermékenyítő – kornak a szülöttje, amely a magyar történelmet, tudományos életet meghatározó egyéniségek egész sorát adta [2]. Pontosan születése évében vált hivatalossá Magyarországon az egyetemeken és a közigazgatásban a magyar nyelv használata; fiatalkorában azt tapasztalhatta, hogy egyre nagyobb a társadalom és a kormányzat érzékenysége a népegészségügy megoldatlan problémái iránt. A mikrobiológiai felfedezések nagy korszakában élt, aminek következtében egyes tudományágak teljesen új alapokra épültek fel. Orvostanhallgató volt, amikor létrejött a közegészségstan, mint intézményes forma, orvostudományi szakágazat. A kor tehát felkínálta a tehetséggel megáldott Fodor Józsefnek, hogy a haza, a szellem és a tudomány iránti elkötelezettségét gyakorlati kezdeményezésekben és eredményekben gyümölcsoztassa. Elmondható tehát: a kor határozta meg Fodor József életútját, munkásságát, ugyanakkor Fodor meghatározta a kor közegészségstan-tudományát, annak fejlődését, kibontakozását [3].

„Fodor József a magyar közegészségügy firmamentumának [égboltjának – szerk. mj.] örökké világító csillaga, mely fényével még hosszú időre jelzi a helyes haladás útját” – írta róla Melly József [4].

Élete és munkássága

A továbbiakban Fodor József életének és munkásságának legfontosabb eseményeit idézzük fel. A magyar közegészségügy valaha élt legismertebb és legnagyobb alakja 1843. július 16-án született a Somogy megyei Lakócsa községben, a jelenlegi magyar-horvát országhatár közelében fekvő somogyi faluban. Édesapja nagybérlelként kezdte, és vagyonos földbirtokosként végezte életét [5].

Fodor József Pécssett érettségizett, majd 1865-ben orvostudományi, később sebészdoktori, szemész- és szülés-

mesteri oklevelet szerzett Budapesten a Magyar Királyi Tudományegyetemen. Ezt követően rövid ideig Pest-belvárosi halottkém, majd a Szt. Rókus Kórház boncoló főorvosa. 1869-ben az egyetem „a tisztiorvosi eljárás” magántanáraként habilitálta, tanársegéd az államorvostani tanszéken [6].

Életpályáját, elkötelezettségét meghatározó módon befolyásolta a nála 28 évvel idősebb Markusovszky Lajossal kötött barátsága. Markusovszky Fodorban látta megtestesülni a magyar közegészségstan jövőjét. Közbenjárására a fiatal orvos 1870-ben két éves ösztöndíjat kapott, így lehetősége nyílt a „közegészségstan atyja”, Max Pettenkofer előadásait hallgatni Münchenben. Emellett Liebig laboratóriumában dolgozott, Recklinghausen és Hilger intézetében gyakorolta a modern kutatási módszereket, majd beutazta Ausztria, Németország, Hollandia, Belgium és Anglia nevezetesebb városait, és azok egészségügyi intézményeit tanulmányozta [6].

Gazdag tapasztalatok birtokában visszatérése után, 1872-ben az alig huszonkilenc éves ifjút az akkor alakuló kolozsvári egyetemen az államorvostan nyilvános rendes tanárává nevezték ki. Fodor nagy lelkesedéssel sietett haza tanszékét elfoglalni, melynek keretei között lehetőségét látta célja megvalósításának. Még ugyanazon évben az orvosi rendészet tantárgy mellett a közegészségstan is megjelent az egyetem tanrendjében. Az oktatási tevékenysége mellett 1873-ban megjelentette a *Közegészségügy Angolországban, tekintettel a hazai viszonyokra* c., külföldi tanulmányútjainak tapasztalatait összegző könyvet, amely elnyerte a Magyar Tudományos Akadémia nagydíját [6].

Fodor lelkes agitációt folytatott a közegészségstannak mint önálló tudománynak az érdekében. „A közegészségügy a jelenkor egyik legfontosabb társadalmi kérdése. Természetes következménye ez annak, hogy az emberi nem észreveszi a betegségek, járványok által okozott nyomort, méltányolja az elhaltak, betegek, munkaképtelenek anyagi, szellemi és erkölcsi értékét, továbbá, hogy azok ellen babona helyett a természettudományokhoz és önerejéhez fordul” – írta 1874-ben Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszterhez intézett felterjesztésében [7]. Markusovszky Lajos akkori egészségügyi államtitkár előrelátása és határozottsága tette lehetővé, hogy 1874. szeptember 29-én – Pettenkofer müncheni intézete után Európában és a világon másodikként – Fodor József megalapíthatta a Magyar Királyi Tudományegyetem Orvosi Fakultása Közegészségügyi Tanszékét és két évre rá Közegészségügyi Intézetét [7].

Tanársága első évében magyar és német nyelven megjelentette a *Közegészségtani tanszék és központi észlelde* c. tanulmányát, melyben a közegészségügy országos tudományos központi intézetének a létrehozását sürgette. A közegészségtani tanszéken intenzív kutatómunkát indított be. Nagyarányú kísérleteket folytatott a levegő, víz és talaj közegészségügyi jelentőségének a kimutatására, kiterjedt epidemiológiai felméréseket végzett a budapesti viszonyok megismerésére. Szerepet vállalt az 1876-ban megszületett közegészségügyi törvény kidolgozásában, amely a korabeli Európa legkorszerűbb ilyen jogalkotása volt [8]. Újabb külföldi tanulmányutakat tett, részt vett külföldi egészségügyi kiállításokon és kongresszusokon, megismerkedett és szakmai kapcsolatba került számos elismert szakemberrel [6].

Munkássága számos elismerésben, egyesület-szervező és szaklapíró-szerkesztő tevékenységekben domborodott ki. 1881-ben az *Egészségtani kutatások a levegőt, talajt és vizet illetően* c. könyve megkapta a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Temesvári Vándorgyűlésének a pályadíját. 1880–87 között a korabeli természet-tudományi ismeretterjesztés legfőbb fórumának, a *Természettudományi Társulat Közlönyének* főszerkesztője, 17 éven át a Társulat főtítkára. 1882–1897 között az Orvosi Hetilap *Közegészségügyi és Törvényszéki Orvostan* mellékletének szerkesztője, ezáltal közérdekűvé tette a higiénés ismeretek terjesztését [9].

1886-ban Markusovszky Lajossal közösen megalapították a legfőbb feladatnak a felvilágosító munka megszervezését tekintő Országos Közegészségi Egyesületet (a Magyar Higiénikusok Társasága elődjét), melynek Fodor József 1893-ig főtítkára, később elnöke volt. „Az egészség-tani ismeretek terjesztésére, s a közegészségügy érdekeinek előmozdítására” Fodor József megalapította az egészségneveléssel foglalkozó Egészség c. folyóiratot, melyet 1896-ig szerkesztett [10].

1883-ban a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává, két év múlva pedig rendes tagjává választotta. A belga, a spanyol, a német, a finn, az olasz és az angol orvosi akadémiák és higiénikus társaságok rendes vagy tiszteleti tagsággal tüntették ki, amelyek közül a legbüszkébb az 1891-ben kapott cambridge-i egyetemi díszdoktorságra lehetett.

Érdemei hazai elismerését bizonyítja, hogy alapító, rendes vagy tiszteleti tagjai között találhatjuk jónéhány társulatnak, mint az Országos Közegészségügyi Tanács, Magyar Szt. Korona Országai Vöröskereszt-Egyesülete, Budapesti Kir. Orvos-Egylet, Budapesti

Mentő-Egyesület, Budapesti Fogász-Egyesület, Magyar Könyvkiadó Társulat vagy éppen a Kolozsvári Orvos-Természettudományi Társulat.

Fodor József nemzetközi szaktekintélyének köszönhető, hogy 1894-ben Budapesten rendezték meg a VIII. Nemzetközi Közegészségügyi és Demográfiai Kongresszust, amelynek másodelnöke volt. Ugyanabban az évben – a kolerajárvány leküzdésekor szerzett érdemei elismeréseképpen – a király a Vaskorona renddel, majd miniszteri tanácsosi címmel tüntette ki, s elnyerte a Szt. Száva rendet is.

Az egyetem orvosi kara prodékáni, majd dékáni tisztelet több alkalommal töltötte be 1886–1994 között. Az 1994/95-ös tanévben elérte a legmagasabb egyetemi kitüntetést, a Budapesti Kir. Magyar Tudományegyetem rector magnificusává választották [1, 6].

1901-ben a Magyar Tudományos Akadémia felterjesztette a világ első alkalommal meghirdetett orvosi (biológiai) Nobel-díjára, a versengésben azonban – mivel csak élő személynek ítélhetik a Nobel-díjat – már nem vehetett részt. 1901. március 20-án rövid szenvedés után tragikus hirtelenséggel elhunyt [11].

Értékelése, gondolatai

Fodor József szerteágazó szakmai eredményeket ért el az egyetemi oktatás, a közegészségtani kutatások, az iskolaorvosi és tisztiorvosi munka, valamint a társadalmi kapcsolatok jobbításában. Személyében nemcsak a magyar közegészségtan „atyját”, hanem ezen belül a magyar ipar-egészségtan megteremtőjét, az elsősegélynyújtási ismeretek minél szélesebb körű oktatásának szorgalmazóját, az iskolaorvos-képzésnek és az egészség-tan oktatásának a bevezetőjét is tisztelhetjük. Éppúgy lényeges feladatnak tekintette az iskolai egészségügyi felvilágosítást, mint az orvosnemzedékek szakszerű és a kor kihívásainak megfelelő képzését. Ő vetette fel a gondolatot, hogy az egyetemen tanítási szünetben szervezzenek továbbképző tanfolyamokat a már végzett orvosok részére. Elkészítette az iskolaorvosi és az egészség-tanítási képzés tervezetét, részletesen kidolgozta a tisztiorvosi kiképzés és minősítés reformját.

A módszertani kutatások adták tudományos munkásságának legfőbb területét, amelyek mindig laboratóriumi vizsgálatokra épültek. Kidolgozta a szén-dioxid kimutatásának szén-hemoglobin-képzésen alapuló módszerét, foglalkozott a gáz toxicitásával, és határértékek megállá-

pítását javasolta. Talajkutatásai bakteriológiai szempontból nagy jelentőséggel rendelkeztek; összefüggést látott a talaj-víz-levegő szennyezettsége, a különböző mikroszkopikus lények és a járványok között. Ezzel foglalkozott akadémiai székfoglaló előadásában (Baktérium az élő állat vérében) [12]. Európai jelentőséggel rendelkeztek szociálhigiéniai kutatásai a budapesti és egyéb városok peremterületein; a gyakoribb járványokat, halálozást és csecsemőhalandóságot a városi szenny indikátor szerepével hozta összefüggésbe [6].

Akadémiai rendes tagságba beiktató előadásában A hosszú élet feltételeiről értekezett. Statisztikai adatokkal bizonyította, hogy a helytelen életmód és a táplálkozás miatt a különböző társadalmi osztályok életkori és halálozási adatai milyen lényeges eltérést mutatnak. *„Régóta él bennem a nyomasztó aggodalom, hogy éppen a mi népünk iránt mostoha a sors; sajnálja tőlünk legnagyobb ajándékát: a magas kort”* – írta. *„A hosszú kor nálunk is elérhető, csak az egészségtan elvei szerint kell élni. Sokat, igen sokat kellene tennie az államnak, a társadalomnak, hogy a férfiak életét meghosszabbítsa. Egyet azonban könnyen megtehet, mert ez kezeiben van: az ifjúság nevelésének reformja.”* [12] Az idézett sorokból is kitűnik, hogy sokat foglalkozott az élettartam fontosságával, túlfeszített munkatempója mellett azonban idejekorán, 57 évesen elhunyt [11].

1885-ben fogalmazta meg, hogy a nemzet sorsa nem kis részt az egészségkultúrától függ, ezt pedig az egészségvédelmi ismeretek minél szélesebb körű terjesztésével lehet emelni. Fodor Józsefet sokat foglalkoztatta az orvosi felkészültség és a megelőzés koncepciójának az összekapcsolása. Felismerte, hogy az orvosi tudás megosztása és az egészségvédelem népszerűsítése a legfontosabb orvosi feladatok közé tartozik. Tanítása szerint: *„ne legyen az orvos csakis gyógyítással foglalkozó mesterember, de legyen a család barátja, irányítsa a gyermekek nevelését, határozzon a fiú pályaválasztásánál, adjon tanácsot mikor a lányt eljegyzik, szabályozza a családfő munkásságát, szóval ezer módon értékesítse legjobb tudását a család egészségi és szociális jóvoltának érdekében.”* [1]

„Egészség a legnagyobb gazdagság, a legnagyobb hatalom, a legnagyobb boldogság! Tedd egészséges a népet, s ezáltal hatalmassá, gazdaggá, boldoggá teszed hazádat” – olvasható az alapító főszerkesztő Fodor József lapindító írásában (Az egészségügyről) a máig megjelenő Egészség

c. folyóirat 1887. évi I. évfolyamának legelső számában. Egész életét meghatározta a fenti hitvallás. Amint a cikkben alább írja: *„Az egészséges életmód, a jó közegészségügy rendkívül megerősíti s munkaképessé teszi a népeket. Erő és egészség, munkabírás szerzik meg a nemzeteknek a hatalmat és a vagyont.”* [13]

1868–1901 közötti szakmai működése alatt több könyvet, könyvfejezetet írt. Munkáival rangos hazai és külföldi állami és akadémiai díjakat nyert. Szoros baráti kapcsolatot és kiterjedt levelezést tartott fenn a világ akkori legjelesebb tudósaival. Tanítványai között tartják számon a japán Kitasato professzort és Victor Babešt is. 136 magyar és német nyelvű közleményét tekintve korának egyik legtermékenyebb publicistája volt. Mindemellett három rangos magyarországi szakfolyóirat szerkesztője, illetve alapító főszerkesztője volt [1, 9, 14].

A tudós benne a legszerencsésebben egyesült a legjobb tanárral. Sohasem fellengző, hanem a tárgyhoz szóló, mindenkor higgadt és meggyőző volt az előadása. A vizsgákon szigorú volt, de jóakaró és méltányos. Segítőkészségére jellemző, hogy gyakran saját pénzével fizette meg a vizsgadíj befizetésére időhaladékat kért medikus vizsgadíját.

Akkor láthatjuk meg igazán Fodor nagyságát, ha tekintetbe vesszük a nehézségeket is, amelyekkel meg kellett küzdenie a pályáján. Kolozsvárt újtáaszámba menő eszméit sem tanártársai, sem a közönség nem méltányolták. Budapesten csak két kis szobából álló „intézetet” szorítottak neki, és egész pályafutása alatt szűk keretek közé szorítva kellett működnie. Pedig kutató és alkotó szellem volt. Úttörő munkásságát az eredeti eszmékben való gazdagság és egyéni irányzat jellemezték [6].

A százhetvenöt évvel ezelőtt született Fodor József életműve, iskolateremtése, eszméi évtizedekig meghatározták a magyar közegészségügy fejlődését, irányt szabtak, mindig előre mutattak. Nem véletlen, hogy róla nevezték el az egykori Országos Közegészségügyi Intézetet, amelynek neve: Fodor József Országos Közegészségügyi Központ. Amiképpen a halála 30. évfordulójára rendezett emlékülésen elhangzott: *„Az ilyen életnek hosszú sugara kihat az unokákra, tanulsága a legmesszebb időknek szól, és bár az egyén porrá lesz, de az ő eszméi bekerülnek az utókor köztudatába és végzik tovább munkájukat a fejlődésben és a haladásban, irányt szabva minden időnkig.”* [1]

Irodalom

1. Virágh Z. (szerk.) Honoris causa. Fodor József születésének 150. évfordulójára. Magyar Higiénikusok Társasága, Budapest. 1993.
2. Hógyes J. Fodor József. Az orvostudomány mesterei. Budapest. 1924.
3. Kapronczay K. A magyarországi közegészségügy története 1770–1944. Jogalkotás, közegészségügyi intézmények, szakirodalom. Budapest. 2008.
4. Hahn G, Melly J. Fodor József élete és munkássága. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1965.
5. Czeizel E. Fodor József családfája. Egészségtudomány. 2001; 45(1):5-22
6. Kapronczay K, Virágh Z. Fodor József élete és jelentősége a medicina történetében. Egészségtudomány. 2001; 45(1):4-14
7. Antall J, Kapronczay K. A magyar egészségügy az abszolutizmus és a dualizmus korában. Magyar Tudomány. 1989;34(10-11):903-915
8. Balázs P. Egészségügyi szabályozás a XVIII. században. Magyar Királyság és Erdély. Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet. Budapest. 2016.
9. Szállási Á. Magyar írók orvosairól és a magyar orvosírókról. Budapest. 2010.
10. Antall J, Kapronczay K. Fodor József és az iskolaegészségügy. Magyar Pedagógia. 1975; 2:191-200.
11. Emlékbeszédek Fodor Józsefről. Egészségtudomány. 2001; 45(1):29-36
12. Fodor J. Baktériumok az élő állat vérében. Magyar Tudományos Akadémiai Közlemények. 1885.
13. Fodor J. Az egészségügyről. Egészség. 1887;1.
14. Fodor József iratai. A Bp-i Kir. Orvosegyesület Levéltára. Különbizottsági sorozat, 1876.